Još jednom o serbokroatizmu u suvremenoj njemačkoj slavistici

Grčević, Mario

Source / Izvornik: **Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 2001, 48, 182 - 192**

Journal article, Published version
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:717596

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

u Zavodu za književnost i on pokazuje da je Ujević napisao *griješan*. Već se sada može tvrditi da su Srbi tiskali autentičnije hrvatske tekstove nego Hrvati.

To je samo nekoliko usputnih zapažanja, da se sustavno istražuje, sigurno bi se našlo mnogo takvih primjera i zato se ne smije olako tvrditi da je tip bez *j* prevladao.

JOŠ JEDNOM O SERBOKROATIZMU U SUVREMENOJ NJEMAČKOJ SLAVISTICI

Mario Grčević

Lehfeldt je 1989. godine objavio rukopis br. 4759 iz Aya-Sofya knjižnice da posluži kao "izvor za povijest srpskoga jezika".[1] Određujući u svojoj raspravi u toj ediciji sastavnice koje ulaze u srpsku jezičnu povijest, on ne primjenjuje one kriterije za koje smatra da ih je L. Auburger trebao primjenjivati u knjizi *Hrvatski jezik i serbokroatizam* u odnosu na sastavnice u hrvatskoj (književno) jezičnoj povijesti. S jedne se strane služi sličnim metodama kao Auburger, a s druge strane i takvim metodama koje mu omogućuju govoriti o "srpskome" i onda kada nije riječ o srpskome. Objasnit ću o čemu je riječ.

Otprilike na sredini naslovne stranice objavljenoga rukopisa nalazi se pečat sultana Mahmuda I. koji je vladao od 1730. do 1754., a 1743. počeo obnavljati knjižnicu Aya-Sofya.[2] Ispod njegova pečata nalazi se 7 redaka teksta koji je napisao Ahmed Šayh, Sultanov namještenik. U tekstu piše (navodim prema prijevodu u ediciji na str. 8.) da sultan Mahmud daruje rukopis da bude na raspolaganju svima koji ga žele čitati i istraživati. Ispod Ahmedova teksta nalazi se i njegov osobni pečat, manji nego onaj Sultanov, a ispod Ahmedova pečata, na dnu lijeve polovice stranice, nalazi se najstariji pečat. Pripada sultanu Bajazidu II. koji je vladao od 1481. do 1512. godine. Taj pečat, nasuprot drugim dvama, otisnut je naopačke. Okrenemo li stranicu "na glavu", Bajazidov pečat

1 W. Lehfeldt (Ur.), *Eine Sprachlehre von der Hohen Pforte. Ein arabisch-persischgriechisch-serbisches Gesprächslehrbuch vom Hofe des Sultans aus dem 15. Jahrhundert* als *Quelle für die Geschichte der serbischen Sprache*, Slavistische Forschungen 57, Köln – Wien, 1989. 80-ih godina sjećamo se po Katičić-Raguževoj polemici s P. Ivićem, utjecaju Memoranduma i sve jačoj nacionalističkoj psihozi u Srbiji čija je izraženost pratila Miloševićev uspon na ljestvici državnopolitičke vlasti.

2 W. Lehfeldt, nav. djelo, str. 11.

je uspravljen, i to otprilike u sredini desne polovice stranice. Ako nije bilo uobičajeno Bajazidove rukopise i dokumente pečatiti naopačke, možemo s prilično sigurnošću pretpostaviti da je naslovna stranica pri prvome pečatanju bila prazna te da osoba koja je udarila Bajazidov pečat, u unutarnje stranice nije zagledala. To znači da naslov u gornjem desnom kutu, "arapsko-perzijsko-grčko-srpski rječnik"[3], pribilježen sitnijim rukopisom iznad prvoga retka s probijenom tintom, nije napisao onaj tko je udario Bajazidov pečat. Pismo naslova jasno pokazuje da ga nije napisao ni Ahmed, a ni pisac rukopisa.[4] Pored toga, pisac rukopisa svoje djelo ne naziva "rječnikom" (usp. str. 76.). Ni Ahmed u darovnici ne spominje "rječnik" ("lugat"), već govori neutralno o "rukopisu"/ "prijepisu" (str. 8.). To znači da ni u Ahmedovo vrijeme rukopis vjerojatno nije imao naslov. Očigledno je tek netko u knjižnici nakon što je Ahmed napisao darovnicu i udario Mahmudov i svoj pečat, odlučio podariti mu naslov. Dakle, naslov je nadopisan vjerojatno najranije sredinom 18. stoljeća, a možda i mnogo kasnije, npr. u 19. stoljeću. Budući da je objavljeni rukopis br. 4750 sličan rukopisu br. 4749, očigledno je ista osoba i rukopisu br. 4749 nadopisala isti naslov. (Lehfeldt navodi da rukopis br. 4749 ima isti naslov i iste pečate.)

I Lehfeldt je primijetio da je najstariji pečat (Sultana Bajazida) na prvoj stranici okrenut naopačke. U svezi s time upozorava da to pokazuje kako taj pečat nije udaren u isto vrijeme kada i druga dva (str. 11.). Ujedno nadodaje da je "za nas posebno važno" to što je Sultan Bajazid imao naviku dobivene rukopise prelistavati odnosno iščitavati i nakon toga na prvoj i posljednjoj stranici udarati svoj pečat i na gornjem dijelu stranice vlastoručno zapisivati naslov djela i ime pisca (str. 11.–12.). Zašto bi upravo to moralo biti "posebno važno", ne objašnjava. Naposljetku zaključuje da nije mogao utvrditi je li naslov djela zabilježila Bajazidova ruka. Zašto to nije mogao utvrditi, također ne objašnjava. Ne kaže ništa ni o tome je li Bajazid svoje pečate inače udarao naopačke. Da njegov pečat ukazuje upravo na to da "Bajazidova ruka" nakon navodnog prelistavanja rukopisa nije napisala naslov, Lehfeldt ne spominje.

Isti tekst i njegov jezik W. Lehfeldt je 1969./70. godine smatrao i nazivao "srpskohrvatskim".[5] Razlozi tomu mogu biti sljedeći: 1. zato što je zapazio da ga pisac/prevoditelj nije nazvao "srpskim"; 2. zato što je primijetio da nije jasno je li pisac/prevoditelj posjedovao srpsko nacionalno-jezično opredjeljenje; i 3. zato što nije jasno jesu li ga suvremenici krajem 15. odnosno početkom 16. stoljeća

3 Usp. nav. djelo, str. 7.; također preslike fol. 1b i 1a.

4 S time se očigledno slaže i Lehfeldt, usp. str. 8. i 12.

5 Usp. W. Lehfeldt, *Zur serbokroatischen Übersetzung arabisch-islamischer Termini in einem Text des 15/16. Jahrhunderts*, Zeitschrift für Balkanologie, 1969./70., str. 28.–42.

smatrali srpskim (možda je zapazio i to da mu naslov po svemu sudeći nije podario Bajazid). Pored toga, taj tekst je teško uvrstiti u povijest bilo koje slavenske nacionalne književnosti pa je Lehfeldt vjerojatno i u tome smislu 1969./70. smatrao najprimjerenijim nazvati ga nekim "neutralnim" imenom i u nacionalnome ga smislu ne određivati. Lehfeldt 1989. ne objašnjava zašto je promijenio svoje prvotno mišljenje, već upućuje na svoj rad iz 1969./70. godine te navodi da je u njemu proučio "srpski prijevod arapsko-islamskih pojmova u srpski".[6] Pored toga što ta izjava nije točna, njezina dvostruka pridjevno-imenična uporaba srpskoga etnikona nije čudna samo u hrvatskome prijevodu, već i u njemačkome izvorniku. Zahvaljujući i takvim primjerima, na 8 stranica u predgovoru i uvodu, srpski se etnikon pojavljuje 36 puta, a uzmemo li u obzir i pregled sadržaja te naslov djela, pronalazimo sveukupno 42 potvrde na tih nekoliko stranica teksta. Na taj se način u znanosti inače ne dokazuje pripadnost nekog teksta određenom kulturološkom okružju.

Govoreći o "kršćanskome nazivlju srpske redakcije crkvenoslavenskoga" u islamskome značenju, Lehfeldt 1989. navodi riječ *crkva* (str. 247.). Međutim, ta riječ nimalo nije specifična ni za pravoslavno nazivlje u cjelini, a kamoli upravo za srpsku redakciju crkvenoslavenskoga. Iako je "elementima srpsko-crkvenoslavenskoga jezika" posvetio i posebno poglavlje, ni u njemu ne objašnjava po čemu je tekst u tome smislu upravo srpski. U tom poglavlju kao relevantne primjere navodi sljedeće: nastavak *-go* u pridjevno-zamjeničnoj deklinaciji genitiva jednine muškoga roda i imenice *gospod* i (opet) *crkva* (str. 329.–330.). No ni riječ *gospod* nije se u starijoj prošlosti rabila samo u srpsko-crkvenoslavenskome jeziku. Isto vrijedi i za spomenuti nastavak *-go*. Umjesto da posveti više mjesta i vremena takvim pitanjima koja bi izdanomu kritičnomu izdanju rukopisa i povijesti srpskoga jezika uistinu doličila i kojima bi mogao dokazati da je rukopis upravo srpski, Lehfeldt ga posvećuje opsežnom citiranju i ponavljanju misli o suvremenim grafematskim teoretskim pitanjima (usp. str. 28.–33.). Kad se je već prihvatio tog posla, iznenađuje što nije podrobnije opisao konkretne slovopisne dvojbe. Iako se za tekst rukopisa br. 4750 u ediciji može reći da je transliteriran, Lehfeldt o njemu govori samo kao o transkripciji (usp. str. 23. i 33.). To u neproblematičnim slučajevima nije neuobičajeno no u Lehfeldtovu tekstu dovodi do problema. Npr., znak *ń* u *Transkriptionstabelle* na str. 33. nije naveden. Zbog toga možemo pretpostaviti da u tekstu znači ono što inače znači, naime fonem /ń/. No kako da ga protumačimo u primjeru "u rasirdeńiju" (dva puta na str. 298.; iz rukopisa br. 4749)?

Pojedinim dijalektološkim podatcima Lehfeldt objašnjava da bi govor pre-

6 "Desgleichen wurde die serbische Übersetzung arabisch-islamischer Begriffe ins Serbische untersucht [...].", nav. djelo, str. V.

voditelja trebalo tražiti na području današnje Srbije. Riječ je npr. o ekavskoj zamjeni staroga jata. Na takvim temeljima, projicirajući suvremene nacionalne realnosti na jezik osmanlijskoga pisca/prevoditelja teksta koji je živio prije nekoliko stoljeća i o kojem ništa ne znamo, Lehfeldt ga određuje kao "srpskog prevoditelja" (str. 276., itd.), njegov tekst kao "srpski tekst" odnosno "srpski prijevod" (oboje str. V., itd.), a sve jezične sastavnice također kao "srpske": "srpski dijalekt" (str. 2., itd.)., "srpske riječi" (str. 5., itd.), "srpska prepozicija" (str. 19.), "srpski oblici" (str. 308.), itd. Kad uzmemo u obzir koliko je puta do svojega "jezično-povijesnoga dijalektološkoga istraživanja" (str. 308.) Lehfeldt rekao da je tekst i njegov jezik srpski, iznenađuje što na toj stranici odjednom smatra potrebnim dokazivati da jezik "srpskoga teksta" potječe upravo sa "srpskohrvatskoga" govornog područja. Pošto je već tako široko zahvatio južnoslavensku dijalektologiju, trebao je reći nešto i o tome kojim je izoglosama jezik teksta određen prema zapadu ili jugozapadu u "srpskohrvatskome" (srednjojužnoslavenskome) prostoru. Iako o njima ništa ne kaže, objašnjava u kojim se točkama jezik teksta razilazi s bugarskim i makedonskim (str. 308.–309.)!

Što se ekavštine tiče, treba reći da Lehfeldt u načelu ne isključuje mogućnost da je pisac pisao pod utjecajem crkvenoslavenskoga slovopisa. Činjenica što se u rukopisu br. 4749 bilježi jatov refleks (/i/jekavsko-ikavski), a ne jat, ne znači da tako mora biti i u rukopisu br. 4750. Zbog toga je Lehfeldt trebao barem ukratko reći zašto treba smatrati da se pisac pri bilježenju refleksa staroga jata nije ugledao na crkvenoslavenske tekstove. To je pitanje trebao dotaknuti i zbog toga što se u tekstu pojavljuju potencijalni (i)jekavizmi, poput *dijecnico* ili *ǰep* pored *lep* (usp. str. 313.). I s nekim drugim Lehfeldtovim dijalektološkim metodama nije se lako složiti. Razmišljajući npr. o nezamijenjenoj skupini *vs- (vьs-)* u bugarskim govorima i objavljenome tekstu (str. 311.), trebao je spomenuti opće poznatu činjenicu da se ona pojavljuje na štokavskome prostoru potpuno nezavisno od bugarskih utjecaja i nezavisno od neposrednih crkvenoslavenskih predložaka, npr. u zamjenici *sav* početkom 17. stoljeća. U tu je svrhu mogao uzeti u obzir stihove koje je početkom 17. stoljeća uputio "Maro Dragović, vlastelin kotorski, složitelju" B. Kašiću: "*Kada s' navijestio ù pjesnieh svud glás tvoj, / Naši Dalmatini i vas ròd Harvacki, / Daržat će u cîni pjevanja glas rajski; / Od našega mora do mora ledena / Živit od govora dika će plemena*".[7] I s podatkom da je oblik "susedje" (*od susědje naše*) gen. jednine od *susedja* (usp. str. 92. i 354.), teško se je složiti. Budući da je rekcija prijedloga *od* nekada mogla biti i u akuzativu, treba pretpostaviti da je riječ o (rijetkome) akuzativu množine, što znači da pisac nije mislio na "susjedu" ("komšinicu"), već na "susjede". Usp. dubrovačku potvrdu za stari nominativ

7 M. Stojković, *Bartuo Kašić D. I. Pažanin*, Rad JAZU, 220, 1919., str. 170.–263.; 220.

množine te imenice u Akademijinu rječniku u natuknici *susjed*: *Gospoda sr'b-'ska, naši počteni susědie...* (usp. i Daničićevu *Istoriju oblika*, str. 60.; 104.; 201.). Da je riječ o množini, može se zaključiti i onda kad se pročita njemački prijevod arapskoga teksta koji je preveo Ch. Corell (usp. str. 202.).

Ne navodim sve to zato da bih osporio srpskost objavljena teksta, već zato da bi i oni kojima Lehfeldtov rad iz 1989. godine nije pri ruci, vidjeli kako Lehfeldt određuje srpskost u prošlosti. S obzirom na to zanimljivi su i neki njegovi drugi "argumenti", npr. oni kojima dokazuje da je "u janjičarskim jedinicama srpski jezik bio vrlo proširen".[8] Da bi potkrijepio kako su već u 16. stoljeću u zapadnoj Europi janjičari bili poznati upravo kao govornici "srpskoga jezika", Lehfeldt citira "Tursku kroniku" iz 1578. godine u kojoj se ne spominje "srpski", već "ilirski".[9] Lehfeldtu je sigurno poznato da su i janjičari podrijetlom Hrvati govorili jezikom koji je bio "kao srpski" pa nije jasno zašto slavenski jezik ("ilirski") janjičara paušalno naziva srpskim. Lehfeldt o njemu govori kao da pripada srpskomu kulturološkom okružju ili kao da se je u janjičara bila razvila kolektivna srpska nacionalna svijest. Slijedeći vjerojatno iste smjernice, objašnjava da je i sultan Sulejman II. (Veličanstveni) (1494. – 1566.) učio "das Serbische".[10] To što pri tome nije dokazao da je riječ upravo i samo o srpskome, ne bih posebno spominjao da Sulejmanov zet Rustem-Paša podrijetlom nije bio Hrvat. "U mladosti je dopao u turske ruke, bio preveden na islam i školovan u Carigradu", piše o njemu u *Enciklopediji Jugoslavije* (7. svezak, 1968.). Rustema (? – 1561.) "sva turska vrela poznaju kao Hrvata"[11], zbog čega vjerojatno i Leopold Ranke kaže da je Rustem "Hrvat", iako ga ujedno smatra pripadnikom "slavo-srpskoga plemena" te njime dokazuje kako su Srbi u Osmanskome Carstvu bili vrlo važni i cijenjeni.[12] Sulejman je dakle imao obiteljske razloge učiti neki jezik koji je za strance bio "kao srpski", a njegov podrijetlom hrvatski zet Rustem-Paša vjerojatno je sudjelovao u poduci

8 "Auch im Janitscharenkorps war das Serbische weit verbreitet, rekrutierte sich diese Truppe doch weitgehend aus Angehörigen der eroberten Balkanländer [...]." "Diese Tatsache war im 16. Jahrhundert selbst in Westeuropa bekannt." – W. Lehfeldt, nav. djelo, str. 13.

9 "Treće mjesto zauzima Ilirski, u uporabi janjičara najprošireniji." U izvorniku prema Lehfeldtovu navodu: "Tertium locum obtinet Illyrica, Ianizaris maximl in vsu [...]." – W. Lehfeldt, 1989., str. 13.

10 "Es ist bekannt, daß sogar einige Sultane, unter ihnen Mehmed II. und Süleyman der Prächtige, das Serbische gelernt haben [...]." – W. Lehfeldt, isto.

11 *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925 – 1925*, Zagreb, 1925.

12 L. v. Ranke, *Die serbische Revolution*, Hamburg, 1829., str. 232. Ranke kaže da je Rustem bio vezir Sulejmana I.

svojega tasta. Lehfeldt je dakle imao razloga uzeti ga u obzir. Zašto to nije učinio, ne bih komentirao. U obzir je mogao uzeti npr. i sljedeće Gundulićeve stihove iz *Osmana*: *Memija ih Hrvat vlada, dvaes' tisuća u sto četa.* Za jednoga drugog "hrvatskog" janjičara Gundulić kaže: *U hrvackoj zemlji ovi, od krstjan se rodio biše; Vizijer u miru, i u boju, bio je carski vojevoda; za ljubovcu sestru svoju, sultan Ahmet još mu poda.* (4. i 17. pjevanje).

U svojim analizama Lehfeldt se osvrće i na rukopis br. 4749 iz Aya-Sofya knjižnice. Navest ću (prema njegovim navodima) neke izvatke iz tog rukopisa:

> "k menije" (252); "napravijenijem pravijem" (253); "ja nijesam da ne umijem" (255); "kada si došao" (257); "da upišu tebije molitve" (265); "čini mi se ima niješto" (264); "upravi na mene dugu pie'san" (289); "lućerna"(-u) (262, 292); "popi'eva menije"; "što je lasno tebije" (296); "naruču tebije" (297); "kade vidiš mi'sec nov", "vi'etri velici"(299), "na neznannicijeh" (302)

Nastavak *-je* u jednini dativa i lokativa 1. i 2. osobe osobnih zamjenica poznat nam je iz starijih dubrovačkih djela sve do druge polovice 16. stoljeća kada nestaje. Za imenicu *lućerna* kaže se u Akademijinu rječniku da je od tal. *lucerna* (isto i u lat.), a prve potvrde potječu iz 16. stoljeća. Upotrebljavala se je očigledno prvenstveno "po sjevernijim i zapadnijim krajevima", a u Dubrovniku i u obliku *lukijerna.*[13] U pridjevu *velici* provedena je sibilarizacija *k>c* ispred nastavka *-i*, što nam je u toj distribuciji također poznato iz dubrovačkih djela, iako ne samo iz njih. U starijoj dubrovačkoj književnosti i govoru pojavljuje se pored (i)jekavske (usp. "pie'san") češće ili rjeđe i specifična ikavska zamjena staroga jata. U gore navedenim primjerima nalazi se i za to odgovarajuća potvrda ("mi'sec"). Pretpostavimo li da se /ń/ i /nj/ slovopisno razlikuju (iako se ne čini da je tako), stariji oblik "niješto" odnosno "nješto", a ne "ńešto", potvrđuje da je riječ o rukopisu čiji se je (i)jekavski govor razvio svakako prije 17. stoljeća. Sudeći prema skupnome pojavljivanju navedenih jezičnih posebnosti, napisao ga je vjerojatno netko iz dubrovačkoga jezičnog okružja ili netko tko je dobro poznavao njegov jezik.

Prema kriterijima koje je Lehfeldt 1989. odredio za rukopis br. 4750, možemo dakle slobodno pretpostaviti da je slavenski jezik u rukopisu br. 4749 hrvatski.[14]

---

13 Usp. Akademijin rječnik i M. Rešetar, *Bernardinov lekcionar i njegovi dubrovački prepisi*, Beograd, 1933., str. 47.

14 Do usporedivog je zaključka došao i V. Putanec u svojem prikazu Lehfeldtove edicije. To proizlazi već iz samoga naslova njegova prikaza: *Poliglotni ar.-perz.-grč.-srp. i ar.-perz.-grč.-hrv. rukopisni konverzacijiski priručnici s konca 15. st. na porti u Carigradu (knjižnica u Aja-Sofiji, mss. 4749 i 4750)*, Rasprave Zavoda za jezik, XVI, Zagreb, 1990., str. 237.–244.; usp. str. 238. V. Putanec upozorava i na neke druge točke na koje se ovdje osvrćem.

Međutim, Lehfeldt i njega naziva "srpskim prijevodom"[15] koji je napisao "srpski prevoditelj".[16] Ako je mogao na temelju nekih podataka dokazati da se uistinu radi o srpskome tekstu i srpskome prevoditelju, trebao je te podatke podastrijeti da ih čitateljstvo uzmogne provjeriti. Budući da to nije učinio, trebao se je suzdržati od odlučnih nacionalnih identifikacija.

Iako se Lehfeldt izravno ili neizravno u svojim analizama osvrće i na jezik poznatih djela iz hrvatske književnosti, ni jednom ih ne spominje kao hrvatske. Na jednome ih mjestu obuhvaća Daničićevim riječima "po nekim stranama", a ponegdje o njima govori kao da je riječ o "srpskim jezičnim spomenicima", npr. onda kada navodi da u "srpskim jezičnim spomenicima od kraja 15. stoljeća pa sve do 17. stoljeća možemo naći oblike s *-t*" u 3. osobi množine.[17] Pri tome upućuje na str. 290. u Daničićevu radu *Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika* (1874.). Daničić navodi sljedeće izvore:

1. za kraj 15. stoljeća: Marko Marulić (*Stari pisci hrvatski*, 1)

2. za 16. stoljeće: Nikola Ranjina, Šime Budinić, N. Dimitrović i N. Nalješković (St. pis., 5), Brn (= čakavski rukopis iz 16. stoljeća), *Starine,* 1 (= *Ogledi stare hrvatske proze,* str. 216.–236.)

3. za početak 17. stoljeća: Faust Vrančić, Ivan Bandulavić.

Koji su od navedenih izvora toliko srpski da ih je Lehfeldt sve morao paušalizirati kao "srpske"? Na stranici na koju Lehfeldt upućuje, Daničić ni jedan od njih ne naziva "srpskim". Ako je Lehfeldt 1989. godine mislio da su štokavska djela "srpska" samim time što su štokavska, zašto pored njih i čakavska djela smatra "srpskim jezičnim spomenicima"?[18] Kad je riječ o tome treba li nešto u povijesti smatrati hrvatskim, Lehfeldt je neobično oprezan. To vrijedi čak i u odnosu na Hrvate-štokavce iz 19. stoljeća:

---

15 "In Hs. 4749 [...] lautet die serbische Übersetzung wie folgt [...]" – W. Lehfeldt, nav. djelo, str. 298.

16 "[...] Hs. 4749, deren serbischer Übersetzer ja einen ijekavischen Dialekt gesprochen hat" – W. Lehfeldt, nav. djelo, str. 239.

17 "Zweitens ist zu beachten, daß wir in serbischen Schriftdenkmälern vom Ende des 15. Jahrhunderts bis ins 17. Jahrhundert Formen mit -t finden (vgl. Daničić 1874, 290) [...]." – W. Lehfeldt, 1989., str. 311.

18 Takve probleme u Lehfeldtovim publikacijama iz 90-ih godina nisam uočio. Usp. npr. njegov osvrt na knjigu: M. Okuka, *Eine Sprache – viele Erben. Sprachpolitik als Nationalisierungsinstrument in Ex-Jugoslawien*, Klagenfurt – Wien – Ljubljana – Sarajevo, 1998. u Zeitschrift für Slavische Philologie, 2000., 59, 1, str. 230.–236. Uzgred rečeno, W. Lehfeldt u tome osvrtu prihvaća misao da su motivi za potpisivanje Bečkoga dogovora na srpskoj i hrvatskoj strani bili različiti. To nam pokazuje da se ne može tvrditi kako odbacuje sve postavke iz kroatističkih radova (usp. L. Auburger, 1999., str. 93.–94.).

> Hrvati, ako pod tim pojmom hoćemo razumjeti i katoličke što-govornike, pozivali su se na tradiciju različitih regionalnih literatura, čiji se je jezik temeljio na više nego jednoj dijalekatnoj osnovici.[19]

Dok su dakle u Lehfeldtovim predodžbama janjičari bili govornici "srpskog jezika", Marko Marulić, Faust Vrančić, Ivan Bandulavić itd. pisali "srpske jezične spomenike", Auburger slavenski jezik hrvatskih predaka ne bi trebao nazivati "hrvatskim". Lehfeldt je trebao objasniti zašto misli da je tako. Raspolaže li možda podatcima da je i M. Marulić svoj jezik nazivao "srpskim"? Je li to razlog zbog kojeg i njegova djela paušalizira kao "srpska"? Bez obzira na to pitanje, poruka koju je W. Lehfeldt uputio 1989. godine, poprilično je jasna. Granice "srpskoga jezika" na istoku su omeđene bugarskim i makedonskim jezikom. Na zapadu "srpski jezik" obuhvaća barem štokavsko i čakavsko narječje, s time da ga se ponekad fakultativno može nazvati "srpskohrvatskim". Rekao bih da se na primjeru W. Lehfeldta lijepo vidi da dijelovi suvremene slavističke znanosti još uvijek vrludaju starim slavističkim velikosrpskim stazama koje su utabane krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Šteta je što Auburger u svojoj knjizi o *serbokroatizmu* nije uzeo u obzir takve primjere iz najmlađe slavističke povijesti. Vjerojatno to nije htio zbog toga da se netko ne osjeti osobno prozvanim. Naposljetku je prozvan upravo on, i to zbog "pristranosti", "neobjektivnosti", "prohrvatskih" stavova i zato što "brani pravo Hrvata da svoj jezik nazivaju hrvatskim"[20], iako "jezični odnosi" navodno pokazuju da to nije opravdano. Štoviše, pošto je Lehfeldt, što smo vidjeli u prošlome broju Jezika, opet posrbio dubrovačku jezičnu povijest, Auburgeru predbacuje "protusrpski furor" te mu ujedno zamjera što navodno "demonizira i povražuje[21] Srbe".[22] Takve vrlo ozbiljne i vrlo teške zamjerke donosi na temelju sljedećih, u različitim surječjima izreče-

19 U izvorniku: "Die Kroaten – wenn wir unter diesem Begriff auch die katholischen Što-Sprecher verstehen wollen – beriefen sich auf eine Tradition mehrerer Regionalliteraturen, deren Sprache auf mehr als einer Dialektgruppe beruhte." – W. Lehfeldt, *Unterschied der Standardsprachenkonzeptionen bei den Serben und den Kroaten*, Südost-Forschungen, XL,1981., str. 239.–253.; 246.

20 Usp. Lehfeldtov prikaz Auburgerove knjige u Zeitschrift für Slavische Philologie, 59, 1, 2000., str. 216.–226.; 223.

21 Izvedeno od imenice "vrag", u njemačkome "Verteufelung".

22 "Die Dämonisierung, ja Verteufelung [der] 'Serben, von denen der Serbokroatismus gesteuert worden ist' (S. 344), die nach dem Motto 'Was dein ist, ist Mein' (S. 347) 'im 19. Jh. [...] weitgehend die kroatische Literatursprache übernommen [...] haben' (S. 323), deren 'Rassismus [...] die geistig-religiöse und damit auch die ethische anthropologische Grundkomponente des Menschen' (S. 174) ignoriere [...]." – W. Lehfeldt, 2000., str. 225. Usp. također izjavu u kojoj Lehfeldt, odnoseći se na Auburgera, kaže: "[...] seinem antiserbischen Furor freien Lauf läßt [...]." – Isto, str. 224.

nih prosudaba u Auburgerovoj knjizi (parafraziram ono što Lehfeldt u spornome surječju navodi):

1. da su prvenstveno Srbi usmjeravali *serbokroatizam*
2. da su u 19. stoljeću prema principu "što je tvoje, to je i moje", preuzeli ustroj hrvatskoga književnoga jezika
3. da se je u njih razvio određeni rasizam.

Nije teško dokazati da su tijekom 20. stoljeća prvenstveno Srbi usmjeravali serbokroatizam pa ta Auburgerova konstatacija svakako ne opravdava Lehfeldtovu reakciju. Pogledajmo opravdava li ju konstatacija da su Srbi u 19. stoljeću prema principu "što je tvoje, to je i moje", preuzeli ustroj hrvatskoga književnoga jezika. Već je M. Vasmer 1937. godine zaključio da je cjelokupni Karadžićev rad ("Das ganze Werk Vuks") proveden prema planu koji mu je "propisao" J. Kopitar, a djelomice i J. Grimm.[23] O Karadžićevu književnojezičnome radu i slovnici *Institutiones linguae slavicae...* J. Dobrovskoga Kopitar kaže: Oboje žele i hoće ("wollen und werden") Srbe ("ilire") zauvijek ("dauernd") odstraniti od Rusa i podariti im novi domovinski centar (str. XIII.). Koje je književnojezične temelje za novi srpski književni jezik u tu svrhu Kopitar odredio Karadžiću odnosno koje je Karadžić već sam pronašao, proizlazi iz Kopitarovih pisama J. Grimmu. Npr., 1823. piše da je Karadžić "zbog Kačića naučio čitati šokački" (str. 10.), a nakon tiska Katančićeva prijevoda Biblije Kopitar (1832.) radosno javlja Grimmu da će Katančić Vuku posao znatno olakšati (str. 91.). 1833. godine javlja da bi "sada s Katančićevim ilirskim prijevodom bilo lako izdati cijelu srpsku bibliju".[24] Kopitar kao da je bio opčinjen Katančićem pa 1834. godine piše da kad stvari krenu, "Vuk smije kao podlogu uzeti samo Katančića da bi izdao cijelu srpsku bibliju".[25] P. Ivić ustvrđuje: "Pozivanjem na govore stanovništva koje nije pravoslavne vere Vuk je prevazišao jednu pregradu staru mnogo vekova."[26] Kad sve poznate relevantne podatke o Karadžićevu književnojezičnome radu uzmemo u obzir, uistinu postoje razlozi zbog

23 M. Vasmer, *B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm*, 1937., pretisak 1987., Slavistische Forschungen, 55, str. XVII.

24 U svezi sa srpskom pravoslavnom crkvom provokativno nadodaje: "Aber man sollte nicht verlangen, daß Luthers Bibel der Papst gut heiße!" Kopitar je očigledno uspio uvjeriti policiju da je Karadžić Austriji od velike koristi pa kaže: "Wenigstens läßt unsere Polizey den Wuk nun in Ruhe. Er war fast verzweifelt; nun darf er in Österreich wo und so lange er will seyn." (Str. 107.)

25 "Daß ein serb. Luther weder unnöthig, noch unwirksam wäre, nil opus est dicere Tibi", nadodaje Kopitar (str. 112.). Smatra li sebe ili Karadžića "srpskim Luterom", nije sasvim jasno. Iz Vasmerovih riječi proizlazi da Kopitar misli na sebe (str. XXV.).

26 P. Ivić, *Pregled istorije srpskog jezika*, Sremski Karlovci – Novi Sad, 1998., str. 204.

kojih se može reći da je Karadžićev književni jezik nastao kao rezultat težnje da se na hrvatskim književnojezičnim temeljima izgradi novi srpski književni jezik te da se tako Srbe odvrati od Rusa, iako neovisno od tadanjih suvremenih hrvatskih književnojezičnih razvoja. Ako prihvatimo inače uglavnom opće prihvaćenu tezu da je Karadžić tvorac suvremenoga srpskoga književnog jezika, ne treba Auburgera ni u toj točki pobijati predbacujući mu "povraživanje Srba", već ga treba pobijati argumentima, ako netko misli da ih ima.[27]

Što se napomene o rasizmu tiče, na primjeru politike prema kosovskim Albancima nije teško dokazati da su se u pojedinim srpskim krugovima razvili rasistički osjećaji. Određeni rasizam bio je uočljiv i krajem 80-ih te početkom 90-ih godina kada se je prelio u "srpsku ratnu agresiju protiv Hrvatske, a zatim i BiH".[28] Brutalnost te agresije bila je tako očigledna i nerazmjerna da ni najokorjeliji zastupnici serbokroatizma pred njom nisu ostali ravnodušni.

Jedno je ne slagati se s navedenim i svim drugim Auburgerovim prosudbama te ih opovrgavati. Nešto sasvim drugo je mijenjati smisao njegovih pojedinih izjava pokušavajući čitatelje uvjeriti da je uistinu "znanstveno", "objektivno" i "nepristrano" Auburgeru pripisati "protusrpski furor" i "demoniziranje i povraživanje Srba". Pokušaj da se na taj način diskvalificira Auburgerova knjiga i svrha u koju je napisana, očigledno nije rezultat znanstvenoga rada. Riječ je o vrijeđanju kao rezultatu izljeva srdžbe i možda drugih emocija. Bilo bi vrlo primjereno ispričati se na stranicama Zeitschrift für Slavische Philologie L. Auburgeru i čitateljima.

Dok pojedini serbokroatisti Hrvatima i kroatistima još uvijek predbacuju nekakvo navodno suvišno domoljublje i "neznanstvena" razgraničavanja na nacionalnoj osnovi, hrvatske povijesne sastavnice ne žele "priznati" hrvatskima te gotovo likujući uzvikuju da nisu prožete nacionalističkim razgraničenjima. To što u njima nema nacionalističkih razgraničenja, zlorabe te ih po potrebi proglašavaju "srpskima". Kako protumačiti da teško prihvaćaju i to da se suvremeni hrvatski jezik zove hrvatskim imenom, osim onda kada to njima odgovara ili u onim slučajevima na koje ionako ne mogu utjecati? Pa što oni od

27 M. Wingender (Göttingen) "pobija" u Die Welt der Slaven (1998., god. XLIII., 2, str. 387.–391.) moje zaključke o tom pitanju (iz knjige *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache*, Köln – Weimer – Wien, 1997.) nazivajući ih "paušalnim ocjenama" (str. 389.) i "jednostranim hrvatskim sagledavanjem" (str. 391.). Pri tome ne objašnjava zašto misli da je tako. Zašto nije pobila barem jedan moj argument ili iznijela barem jedan protuargument te na taj način pokazala da "paušaliziram" i "jednostrano" sagledavam predmet o kojem govorim?

28 W. Lehfeldt, *Serbokroatisch versus Kroatisch, Serbisch, Bosnisch...?*, Bulletin der Deutschen Slavistik, 2, 1996., str. 14.–16.; 14.

Hrvata i od kroatista u stvari očekuju? Kada će im se napokon prestati obraćati sa stajališta s kojih im se je obraćao već J. Grimm na svojem južnoslavenskom izletu?

Sažetak

Mario Grčević, Sveučilište u Mannheimu
UDK 811.16:821.16(430), znanstveni članak
primljen 5. rujna 2001., prihvaćen za tisak 10. listopada 2001.

Noch einmal über den Serbokroatismus in der zeitgenössischen deutschen Slavistik

Der vorliegende Beitrag schließt an den in der letzten Nummer von Jezik veröffentlichten Artikel über den Serbokroatismus an. In ihm wird dargelegt, wie W. Lehfeldt zwei verschiedene Maßstäbe ansetzt, wenn er über die kroatische und die serbische Sprachgeschichte spricht. Seine "Methoden" ermöglichen ihm u. a. die Werke von Marko Marulić und Faust Vrančić als "serbische Schriftdenkmäler" zu betrachten und das Adjektiv "serbisch" in einer abstrakten, übergeordneten Bedeutung zu verwenden.

TUĐICE U HRVATSKOME ŠAHOVSKOME NAZIVLJU

Kornelija Kuvač-Levačić

1. Početci pisane šahovske tradicije u Hrvatskoj

Povijest šaha u Hrvatskoj prije 19. st. prilično je slabo istražena. Slučajno pronađeni podatci govore da se u nas šah spominje sredinom 15. st. i to u politički, kulturno i ekonomski najrazvijenijim pokrajinama; u Dalmaciji i Lici (koja je već 1482. god. imala kosinjsku glagoljašku tiskaru). Pretpostavlja se da je južna Hrvatska šah upoznala preko Italije jer s novim kulturnim težnjama u renesansi napreduje i šahovski pokret.[1] Prvi pisani trag o igranju šaha u Hrvatskoj posmrtni je popis imovine zadarskog trgovca Mihovila (umro 1385.) u kojem se navodi da je imao stolić sa šahovskom garniturom.[2]

Prema češkom povjesničaru Konstantinu Jirečeku (1854. – 1918.) prvi spomen šahovske igre među svim Južnim Slavenima pronađen je upravo u Dubrovniku (*scacchi*, 1422.). Drugi podatak iz 15. st. potječe od Filipa de Diversisa koji je kao učitelj gramatike, retorike i filozofije iz Venecije prešao raditi

1 Krešimir Pavić, *Šah u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću*, Šahovski glasnik, br. 9, 1981., str. 315.

2 *Kratka povijest šaha* (glavni urednik Vlado Kovačević), Hrvatski šahovski savez, Zagreb, 1997., str. 5.